

Nils Månsson Mandelgren, Carl Säve och runorna på Gånge-Rolfs horn

Magnus Källström (Swedish National Heritage Board)

Abstract

This article investigates an ornate ivory horn of West Scandinavian origin with runic inscriptions which is now in Museo Nazionale del Bargello in Florence, Italy. The horn, known as “Rollo’s drinking horn”, originally belonged to Sainte-Chapelle in Paris, France, but later came into the hands of an antique dealer who donated the object to the museum in Italy upon his death. It has traditionally been assumed that the runes were first read and interpreted by Sven Söderberg, who reported on the rune-inscribed horn in 1890, but correspondence between the artist and cultural historian Nils Månsson Mandelgren and Professor Carl Säve shows that Mandelgren had sent information on this object as early as 1860 and that Säve was in fact the first to interpret its runic inscription. It is also evident that the characters on the horn were recognized as runes in France as early as the late eighteenth century.

Keywords: Medieval runic inscriptions, Florence, Rollo’s drinking horn, Nils Månsson Mandelgren, Carl Säve, Sainte-Chapelle in Paris

En av de märkligaste historierna som har berättats om ett runristat föremåls öden är nog den om spisstolpen från Kullans (G 78) i Gerums socken på Gotland. Spisstolpen förvärvades år 1799 av Carl Gustav Gottfried Hilffeling för Pehr Thams på Dagsnäs räkning, men blev efter den senares död 1820 såld på en auktion i Skara till den franske generalkonsuln Chaumette des Fossés, som förde den ut ur landet. Hösten 1859 återfanns spisstolpen i en lumpbod i Paris av konstnären och kulturhistorikern Nils Månsson Mandelgren och den kom så småningom tillbaka till Sverige och Gotland genom att den köptes av den då nyblivne professorn i nordiska

Källström, Magnus. “Nils Månsson Mandelgren, Carl Säve och runorna på Gånge-Rolfs horn.”

Futhark: International Journal of Runic Studies 14–15 (2023–2024, publ. 2025): 159–70.

DOI: 10.33063/futhark.14.1095

språk vid Uppsala universitet, Carl Säve, som skänkte den till läroverket i Visby. I dag har den sin hemvist i Gotlands museum. Hela händelseförloppet har målande beskrivits av Säve i ett brev den 22 januari 1860 till brodern Pehr Arvid Säve i Visby, som i avskrift har bevarat det i sina Gotländska samlingar (5: 595). Brevtexten citeras utförligt av Elias Wessén i det första bandet av *Gotlands runinskrifter* (SRI, 11.1: 114).

Carl Säves glädje över Mandelgrens fynd är inte att ta miste på och i ett brev till honom den 23 augusti 1860 skriver han:

Run-järnstolpen har nu af mig blifvit skänkt till Visby läroverks museum, och har han således återkommit till sitt gamla hem, der jag hoppas att han allt jämnt skall förblifva. Det är hos H^f Mandelgren som min fosterö står i skuld för att detta dyrbara fornminne icke gått förloradt, utan kunnat återvinnas till hembygden, och vi stadna derföre alla hos H^f M. uti den största tacksamhetsskuld.

Mandelgren och Säve tycks att döma av det som har bevarats i arkiven annars inte ha haft någon särskilt omfattande brevkontakt. I november 1856 hade de utväxlat ett par brev om inskriften på Karlevistenen på Öland (Öl 1) och den 20 april 1860 sände Mandelgren en kalkering av en teckning som hade påträffats i ett arkiv i Paris och som antogs avbilda runor. I det senare brevet, som enligt Säves egen påskrift kom till Uppsala först den 19 maj samma år, bad han samtidigt Säve om hjälp att tyda några inskrifter med latinsk skrift som fanns på textband i väggmålningarna i Kumla kyrka utanför Sala i Västmanland. Detta brev besvarade Säve inte förrän den 23 augusti. Ett skäl var att han ville se texterna med egna ögon och som av en händelse fick han också möjlighet att göra det. Hans läkare hade nämligen samma sommar ordinerat honom brunnsdrickning i Sättra brunn utanför Sala, alldeles i närheten av Kumla kyrka. På grund av dåligt väder blev det först på vägen tillbaka till Uppsala den 7 juli som han kunde avlägga ett besök i kyrkan. Att Säve sedan meddelade Mandelgren sina resultat först en och en halv månad senare kan ha berott på att han i mellantiden hade vistats en period på Gotland.

Den 27 augusti 1860 och innan Mandelgren hade nåtts av Säves mycket sena svarsbrev, skrev han ännu ett brev från Paris, där han ställde frågorna på nytt. Brevet skickade han denna gång med ”Magister Wäster”, som uppenbarligen skulle överlämna det till Säve personligen (Säve kallar honom i sitt svarsbrev ”Magister Wester”, troligen avses Marcus Wester (1834–94), adjunkt vid Högre Elementarläroverket i Hudiksvall). I brevet erinrar Mandelgren om den ”Calk af en gravur med runer som de påstå, från M^s Cahier”, vilken han hade sänt med brevet i april och då uppmanat Säve att tyda. Postgången till Paris måste denna gång ha varit snabbare

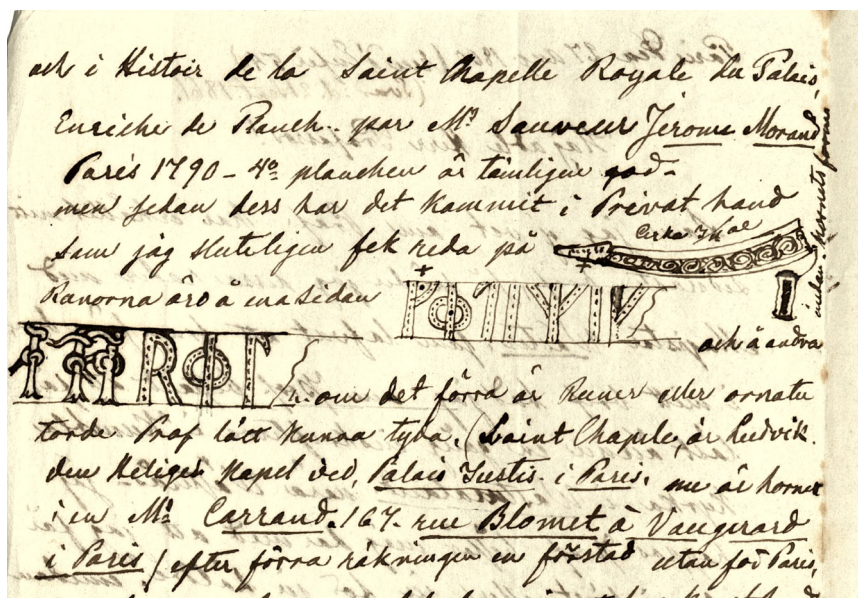

Fig. 1. Nils Månsson Mandelgrens avbildning av runorna på hornet i brevet till Carl Säv. Efter original i ATA.

för redan den 30 augusti skriver han och tackar för svaret, men påminner åter om inskriften på den "ritning" som han hade fått av den nämnde monsieur Cahier.

Av brevet från den 27 augusti framgår att Mandelgrens framgångar med den runristade spisstolpen från Kullans tydligen hade fått honom att söka efter fler runföremål i Paris och att han också varit lyckosam. Han skriver nämligen (se fig. 1):

Jag har gjort några nya fynd i Runväg. 1^a fan jag afritat ett horn angifvitt hafva Runskrif[t] i Les Arts au Moyen age, publie par Sommerard fol pl. 42. och i Histoir de la Saint Chapelle Royale du Palais, Enriche de Planch.. par M^s Sauveur Jerome Morand Paris 1790 – 4^e planschen är tämligen god, men sedan dess har det kommit i Privat hand som jag slutligen fek reda på

Runorna äro å ena sidan [teckning] och å andra [teckning] om det förra är Runer eller ornater torde Prof lätt kunna tyda. (Saint Chapele, är Ludvik den heliges kapel ved, Palais Justis i Paris. nu är hornet i en M^s Carrand. 167. rue Blomet à Vaugerard i Paris / efter förra räkningen en förstad utan för Paris,

Man igenkänner här inget mindre än avteckningar av inskrifterna på det rikt ornerade elfenbenshorn, som i dag finns i Florens i Italien, och som

ibland har gått under benämningen ”Gänge-Rolfs horn” (se t.ex. Koht 1926, 344 f., *NIyR* 5: 236). Inskriften blev för den runologiska forskningen först bekant genom publiceringen av det fjärde bandet av George Stephens *The Old-Northern Runic Monuments*, som utgavs postumt år 1901, sex år efter författarens död. Utgivaren Sven Söderberg, som även han hade avlidit innan boken hunnit lämna trycket, var den som ursprungligen hade fäst Stephens uppmärksamhet på denna inskrift. Han hade nämligen själv stiftat bekantskap med föremålet 1890 på Museo Nazionale del Bargello i Florens under en av sina utlandsresor. Hornet hade tidigare ägts av antikvitetshandlaren Louis-Claude Carrand (1827–88), som hade tillbringat sin sista tid i Florens och testamenterat sin samling till museet. Som synes är detta samma person som Mandelgren hade varit kontakt med i Paris och som redan då var ägare till hornet.

Det rådde länge en viss förvirring bland runologerna hur runorna på det nämnda elfenbenshornet skulle läsas, vilket beror på att man hade svårt att avgöra om inskriften började med tre så kallade knutrunor eller om det bara handlade om delar av ornamentiken, närmare bestämt om ytterligare ben till den odjursliknande figur som utgör hornets smalare ände (se fig. 2). Söderberg hade uppenbarligen inte alls tvekat på denna punkt, utan återger i ett brev till Hans Hildebrand den 28 augusti 1890 runorna i förenklad form som 𐌖𐌖𐌖𐌖𐌖𐌖𐌖𐌖 𐌖𐌖𐌖. På ett liknande sätt ser det ut i hans tryckta reseberättelse (Söderberg 1891, 129) med undantag för att l-runan har en prick nedanför bistaven (𐌚) och att den avslutande k-runan är ostungen. Söderberg ger här också tolkningen "Andrell gjorde mig (hornet)". Han tillägger samtidigt att "De tre första runorna äro inristade på ett eget sätt samt synas utgöra del af hornets ornering" och att inskriften "kommer att publiceras af professor Stephens i det 4:de bandet af hans *Runic Monuments*".

Så blev ju också fallet, även om det skedde postumt. Stephens (1866–1901, 4: 99) har i stort sett följt Söderberg och återger inskriften som:

ᐱᐅᐅᐅ ᑭᐅᐅᐅ ᑭᐅᐅ
ANDRELL GERTI MIK
ANDRELL GART (made) ME.

En annan uppfattning finner man hos Erik Brate (1925, 131), som återger inskriften som **andres gerti mik** och märkligt nog anför denne "Andres" som runristare på Gotland(!). Eftersom Brate bara hänvisar till Söderbergs reseberättelse i *Månadsbladet* och inte till Stephens, kan man misstänka att han bara har utgått från dennes återgivning av den sista runan i namnet som "i den tryckta texten och där sett en defekt s-runa av "gotländsk typ" dvs. ᚱ.

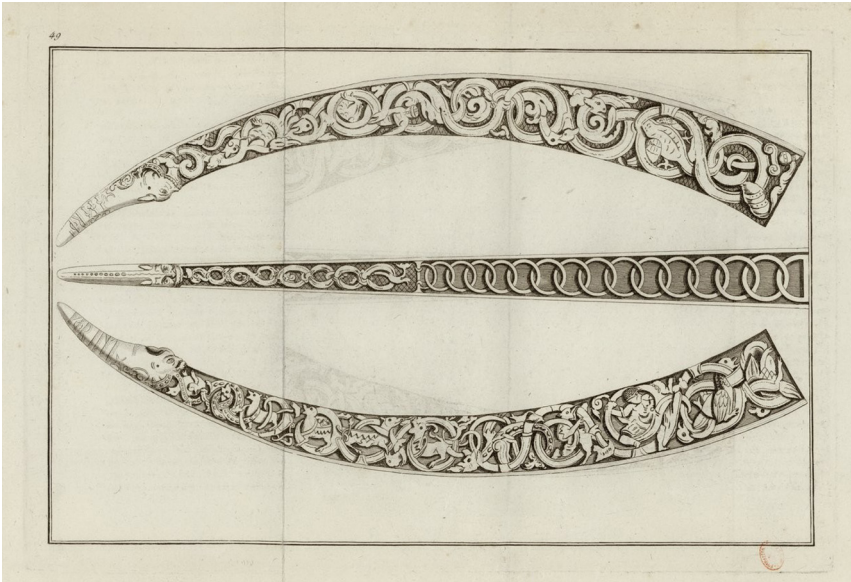

Fig. 2. Avbildningen av hornet medan det ännu befann sig i Sainte-Chapell i Paris. Efter Morand 1790. Foto: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.

De som därefter kom att granska inskriften – Haakon Shetelig år 1920 och Halvdan Koht 1926 – underkände de tre första tecknen som runor och när Magnus Olsen 1960 publicerade inskriften i *NIyR* (5: 236) gav han den formen **res*gerdimik** och antog (s. 237) att de första runorna **res** var en förkortad skrivning för ett mansnamn, exempelvis *R[agnvaldr] E[iríks]s(on)*. Det var först i samband med en jubileumsutställning på Oldsaksamlingen i Oslo 1972 dit hornet hade lånats, som Aslak Liestøl fick möjlighet att granska inskriften i original och kunde ge återupprättelse åt de inledande knutrunorna. Det är också han som har svarat för den nu gällande läsningen och tolkningen av inskriften: **andres gerdi mik** *Andrés gerði mik* "Andres gjorde meg" (Liestøl 1979, 229).

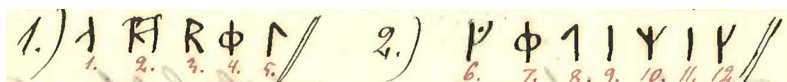
Hur reagerade då Säve på den avritning av runorna som Mandelgren hade skickat honom i augusti 1860? Uppenbarligen inte särskilt snabbt. Hans svar avsändes nämligen av någon anledning inte förrän drygt ett år senare, den 21 september 1861. Säve börjar där med att be om ursäkt för det sena svaret på Mandelgrens båda augustibrev och med att besvara frågan om de "runor" som hade antagits i den nämnda kalkeringen. Här handlade det enligt Säve inte om runor, men han kunde samtidigt inte säga vilket skriftsystem det rörde sig om. Han uppger att han även hade

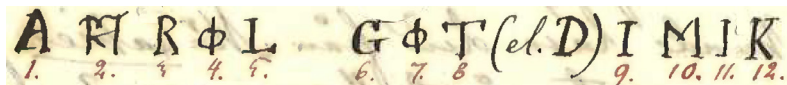
sänt bilden till bibliotekarien på Kungliga biblioteket, Gustaf Klemming, som hade meddelat ”att han alls icke kände dessa bokstafstecken, men trodde dock, att det möjligen kunde vara någon forn-Rysk eller Forn-Slavonsk skrift, eller kanske Czechiska (Böhmiska) eller Croatiska, m. e. o. någon gammal slavisk skrift. En förmodan, som också jag redan förut hyste; men som dock är alldeles osäker. Säkert är det deremot, att det alldeles icke är *Runor*.”

Beträffande den andra inskriften kunde Säve däremot ge ett definitivt besked:

De 12 skriftecknen på M^E Carrands Dryckeshorn (eller Krut-horn? – efter det tyckes vara platt) äro åter tvivelsutan *verkliga Runor*. Jag kan dock icke åtaga mig att tyda dem, då jag icke sjelf sett hornet eller eger någon afkalkering af inskriften. Likväl skall jag gissningsvis försöka ett slags uttydning, dock utan anspråk på något säkert. Efter Eder afskrift i brefvet synas runorna vara dessa, i 2de rader:

Af dessa runor äro alla bekanta med undantag af tvänne, näml. den 2^{dra} runan (i fall det icke skulle vara två förbundna runor), samt den 4de och 7 (Φ), med dessa undantag blir det hela sålunda:

Hvad den 2^{dra} obekanta runan skall föreställa vet jag alls icke; den 4de och 7de skulle deremot kunna betyda ett E, d. v. s. efter runskrift stunget | = †, hvilket jag åter sett hafva formen †. De första 5 runorna skulle då kunna innehålla namnet på hornets förfärdigare: *A R R Φ L*, hvarpå följer *Geti* eller *Gedi mik l. mig*. Detta *gedi* skulle kunna stå för *ge(r)di* (med uteglömdt *r*), och inskriften blefve då:

A..rel gerdi mig d.ä. *A..rel gjorde mig*.

Det är nämligen ganska vanligt, att man på detta sätt lät föremålet sjelft berätta om sig, talande i första personen. Så t. ex. står det på Handtagsringen å kyrkodörren i Delsbo [Hs 19] i Helsingland: *Saluk Maria. Sia ma þu a mik ai ma þu fa mik Kunnar garpi mik kirkian a mik*. D. ä. Salig Maria! Se må du på mig, Ej må du får mig, Gunnar gjorde mig, Kyrkan eger mig, Se Liljegrens Runurkunder. N° 1953. När jag ännu en gång betraktar, den 2^{dra} runan, så synes det mig vara en möjlighet, att det i sjelfva verket är *tvänne* runor och kanske då † och † d. ä. *n* och *t* eller *d*. Namnet blefve då ††††† d. ä. *Antrel* eller *Andrel*, och hela inskriften blefve: *Andrel ge(r)di mig* d. ä. *Andrel gjorde mig*. Men, som sagdt, det är gissning.

Som synes har Sæve trots att han bara hade tillgång till Mandelgrens något felaktiga avteckning genomskådat de flesta av runorna och innehållet i inskriften. Inte ens knutrunorna tycks ha bekymrat honom, kanske för att han kände igen dem genom den återgivning som finns i Liljegrens *Runlära* (1832, plansch 1) eller för att han själv hade mött denna typ av runor på runstenen Gs 15 vid Ovensjö kyrka i Gästrikland nio år tidigare (se *SRI* 15.1: 156).

Carl Sæve stod under större delen av sitt liv i tät brevkontakt med professor George Stephens och deras brevväxling, som i dag förvaras i Kungliga biblioteket i Stockholm respektive Antikvarisk-topografiska arkivet vid Riksantikvarieämbetet, handlar inte oväntat mest om olika runologiska ämnen. Vad jag har kunnat finna är inte runorna på hornet nämnda någon gång i deras korrespondens. Det verkar som om denna inskrift på något märkligt sätt har fallit i glömska och först aktualiserats när Sven Söderberg stötte på hornet i Florens trettio år senare.

En märklig omständighet är att det i Mandelgrens brev från den 27 augusti 1860 också figurerar ett annat känt runföremål av elfenben, som denne hade hört talas om i Paris:

Samme herre [dvs. Carrand] medelade mig att hos konsthandlare *Manheim* fans ett skrin af Elfenben. skulpterat och fult med Runinskrifter – då jag kom till honom som bor å motsatta delen af Paris hade han sålt det till en Engelsman, som tänkte fått sålt det till Britich[!] Museum i London; män mislyckats, så att det var ännu i hans ägo, Engelsmannen som gaf sig utför att vara lärd, och kunna tydit skriften hade sagt att skriften var skandinavisk tunga – har Prof någon anledning förmoda att denna låda skulle vara af intresse för Prof; forskningar skall jag vidare efterforska den. ock vill han sälja henne kanske; men då lär den blifva dyr. ty konst-handlaren hade begärt af M^s Carrand 1000 fr. – och Engelsmannen lär vilja lämna den för billigare; men dess förinnan kan ju Prof: få den fotografierad för att kunna lässa[!] åtminstone en del af inskriften.

Det handlar här givetvis om det elfenbensskrin som senare har blivit känt som Franks casket (eller "the Auzon casket") och som i dag finns i British Museum i London. Angående detta föremål skriver Sæve i sitt svarsbrev den 21 september 1861:

Ehuru jag ingalunda har råd att gifva 1000 Francs eller ens tiondedelen deraf för det omtalade elfenbens-skrinet, så skulle det dock vara bra intressant om det låte sig göra om att få en fotografi af de derpå befintliga inskrifterna, NB. om de blefve i så stor skala, att man verkligen kan läsa skrift-tecknen. Skulle det då befinnas, att det verkligen är runor, så vore det väl möjligt, att man

kunde få ihop ett par hundra francs här för att inköpa det åt någon publik samling här i Sverige. Skulle således Ni kunna skaffa mig en fotografi (om den ej kostar mer än 10–20 Francs), så stadnade jag i stor förbindelse, – liksom jag städse står uti en stor tacksamhetsskuld hos Eder för all mig visad välvilja och alla åt fosterlandets antiqviteter gjorda värderika tjänster!

Om Säve någonsin fick något fotografi av skrinet förtäljer inte historien. Den nämnde engelsmannen måste givetvis ha varit Sir Augustus W. Franks, vilken senare skänkte skrinet till British museum. Franks ska enligt uppgift ha köpt det i Paris redan 1857 och hade dessutom hållit ett föredrag om det på en arkeologisk kongress i Carlisle 1859 (Becker 1973, 13 med not 18). Om Mandelgrens uppgifter är riktiga skulle han 1860 ha varit beredd att avyttra det för en lägre summa än han ursprungligen hade gett för det. Vi ska nog inte tro att Säve här genom sitt sena brevsvår gick miste om att förvärva detta föremål och att det skulle ha kunnat hamna i svenskt museum. Den summa som antikvitethandlaren tidigare hade begärt var ju uppenbarligen alldeles för hög för honom, som ju dessutom ett par år tidigare med viss ansträngning hade betalat 40 francs ur egen ficka för att köpa den märkliga spisstolpen från Kullans.

Mandelgren och Säve tycks som nämnts inte ha haft någon mer omfattande korrespondens och nästa bevarade brev dem emellan är daterat den 24 oktober 1864 på Svartensgatan i Stockholm. Mandelgren är avsändaren och det handlar då om några teckningar av svenska runinskrifter som han sänder till Säve. Denna gång kom svaret lite snabbare och redan den 6 november skriver Säve från Uppsala och tackar för brevet och de nämnda teckningarna, där två av inskrifterna ska ha varit nya för honom.

Det bör avslutningsvis nämnas att man i Frankrike tydligen länge hade varit medveten om att det var runor som fanns ristade på det nämnda elfenbenshornet. I den äldsta av de två skrifter som Mandelgren hänvisar till (Morand 1790, 49) omtalas det som ”Une Dent de Morse, sculptée & ciselée sur trois faces, & garnie de caractères Runiques vers l’extrémité”. Hornet finns också avbildat på en av planscherna (framför s. 49, se fig. 2), där dock inte alla detaljer i runorna är helt korrekt återgivna. I registret över planscherna i slutet av verket nämns att det förvarades i skattkammaren i Sainte-Chapelle (”DENT de morse gardée dans le trésor”). Samma uppgifter möter även i den andra referensen som Mandelgren ger (Du Sommerard 1846, 110). Här beskrivs föremålet som ”une dent de morse sculptée à caractères runiques, provenant du trésor de la Sainte-Chapelle de Paris, et taillée en form d’olifant”. Dessutom nämns att föremålet då var i Carrands ägo.

Tydligt är att den äldsta kända platsen för föremålet är just kyrkan Sainte-Chapelle i Paris, som uppfördes 1242–48 av den franske kungen Ludvig IX ("Ludvig den helige") över de relikier – tjugotvå taggar från Jesu törnekrona och ett stycke av korset – som han 1239 hade köpt av den kejsaren i Konstantinopel, Balduin II.

Halvdan Koht (1926, 352–354) har framhållit att det rör sig om ett kungligt kapell och att hornet följaktligen måste ha tillhört den franske kungen. Han erinrar också om flera kända kontakter mellan de norska och franska regenterna under den senare delen av 1200-talet och början av 1300-talet, och nämner bland annat att Ludvig den heliges son Filip III 1274 sände en av taggarna från Jesu törnekrona som gåva till den norske kungen Magnus Lagaböter, som lät uppföra Apostlakyrkan i Bergen för denna relik. Koht (1926, 354) menar att det är mycket sannolikt att hornet har varit en gåva från någon av de norska medeltidskungarna, vilka hade en förkärlek för exklusiva gåvor från de arktiska breddgraderna som jakt-falkar, valrossbetar och isbjörnar.

Martin Blindheim (1972, 24) har särskilt betonat möjligheten att det kan röra sig om en gengåva från just Magnus Lagaböter till Filip III och nämner att Apostlakyrkan i Bergen är uppförd efter mönster från just Sainte-Chapelle, vilket ju kan styrka ett sådant antagande. Samma mening har senare framförts av Danielle Gaborit-Chopin (1978, 113 f.), som dessutom (s. 200) pekar på att hornet sannolikt finns omtalat i ett inventarium för Sainte-Chapelle från 1368–77, vilket visar att det har funnits där redan på 1300-talet.

Att hornet ska ges proveniensen Sainte-Chapelle i Paris, Frankrike, råder det alltså ingen tvekan om. Det vore därför rimligt att i framtiden fundera på att även korrigera det signum som inskriften har tilldelats i Samnordisk runtextdatabas och söktjänsten Runor – IT UOÅ1979;229 – genom att byta det inledande IT mot F.

Referenser

- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Becker, Alfred. 1973. *Franks casket: Zu den Bildern und Inschriften des Runen-kästchens von Auzon*. Sprache und Literatur, 5. Regensburg.
- Blindheim, Martin, red. 1972. *Norge 872–1972. Middelalderkunst fra Norge i andre land / Norwegian Medieval Art Abroad*. Universitetets oldsaksamling. Oslo.
- Brate, Erik. 1925 [tryckt 1926]. *Svenska runristare*. Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens Handlingar, 33:5–6. Stockholm.
- Du Sommerard, Alexandre. 1846. *Les arts au Moyen Age: En ce qui concerne principalement le Palais romain de Paris, l'Hôtel de Cluny, issu de ses ruines et les objets*

- d'art de la collection classée dans cet hôtel*, vol. 5, av Ed[mond] Du Sommerard. Paris. Digitaliserad: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1521207t>
- Gaborit-Chopin, Danielle. 1978. *Ivoires du Moyen Age*. Fribourg.
- G 78 = inskrift från Gotland med nummer 78 i *SRI*, 11.1.
- Gs + nr = inskrift publicerad i *Gästriklands runinskrifter*, dvs. *SRI*, 15.1.
- Hs 19 = inskrift publicerad av Marit Åhlén i "Runinskrifter i Hälsingland", i *Hälsinglands bebyggelse före 1600 = Bebyggelsehistorisk tidskrift* 27 (1994): 33–49. Digitaliserad: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-436462>
- Koht, Halvdan. 1927. "Gonge-Rolvs drikkehorn?" *Historisk tidsskrift* 7: 344–355.
- Liestøl, Aslak. 1979. "Andres gjorde meg." *Universitetets Oldsaksamling, Årbok* 1979: 228–234.
- Liljegren, Johan Gustaf. 1832. *Runlära*. Stockholm.
- Mandelgren, Nils Månsson. 1856–60. Brev till Carl Säve, i: Carl Säves samling vol. 2 (ATA).
- . 1864. Brev till Carl Säve den 24 oktober 1864 (Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala).
- Morand, Saveure-Jérôme. 1790. *Histoire de la Ste-Chapelle Royale du palais: Enrichie de planches*. Paris. Digitaliserad: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8566269>
- N + nr = inskrift publicerad i *Norges innskrifter med de yngre runer*, dvs. *NlyR*. *NlyR* = *Norges innskrifter med de yngre runer*. Av Magnus Olsen m. fl. 6 vol. hittills. Oslo 1941–.
- Runor. Söktjänsten Runor, Riksantikvarieämbetet. <https://www.raa.se/hitta-information/runor/>
- Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <https://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- SRI* = *Sveriges runinskrifter*. Olika författare. Utgiven av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 14 vol. hittills. Stockholm, 1900 ff.
- SRI*, 1 = *Ölands runinskrifter*, av Sven Söderberg och Erik Brate (1900–06).
- SRI*, 11.1 = *Gotlands runinskrifter*, del 1, av Sven B. F. Jansson och Elias Wessén (1962).
- SRI*, 15.1 = *Gästriklands runinskrifter*, av Sven B. F. Jansson (1981).
- Stephens, George. 1866–1901. *The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England*. 4 vol. London.
- Säve, Carl. 1856–64. Brev till Nils Månsson Mandelgren (Lunds universitetsbibliotek, Lund).
- Säve, Pehr Arvid. 1872–73. *Gotländska samlingar*, 5 (handskrift i Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala). Tillgänglig digitalt i Alvin: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-187764>
- Söderberg, Sven. 1890. Brev till Hans Hildebrand den 28 augusti 1890 (ATA).
- . 1891. "Reseberättelse." *Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Månadsblad* 1891: 34–41, 79–89, 125–137.
- Öl + nr = inskrift publicerad i *Ölands runinskrifter*, dvs. *SRI*, 1.

Summary

Nils Månsson Mandelgren, Carl Säve, and the Runes on Rolf's Drinking Horn

The artist and cultural historian Nils Månsson Mandelgren's greatest runological achievement is undoubtedly his discovery, in 1859 in an antique shop in Paris, of the lost rune-inscribed fireplace iron-pole from Kullans on Gotland (G 78). Mandelgren contacted Professor Carl Säve in Uppsala, who with Mandelgren's assistance bought the item and later repatriated it to Gotland. On 13 August 1860, Säve sent a grateful letter to Mandelgren thanking him for his efforts.

Only a few days later, Mandelgren reported that he had come across another runic object in Paris: a rune-inscribed and richly ornamented ivory horn. He sent Säve a letter containing some sketches and asked him to interpret the runes. The object in question is the so-called "Rolf's drinking horn" (IT UOÅ1979:229), which is kept at the Museo Nazionale del Bargello in Florence, Italy. This carries a runic inscription that was first published at length by George Stephens (posthumously) in 1901. Much of Stephens's information came from the runologist and archaeologist Sven Söderberg, who saw the object in Florence during one of his study tours on the Continent as early as 1890. At that time, it had recently been bequeathed to the museum by the French antique dealer Louis-Claude Carrand (1827–88), who spent his last years in Florence.

For some reason, Säve did not respond to Mandelgren's letter until more than a year later, 21 September 1861, but he was then able to provide an almost correct interpretation of the runes based on Mandelgren's not entirely flawless depiction. This is somewhat surprising since the inscription includes three knot-runes which have caused some difficulties for later archaeologists and runologists. It is not known why George Stephens, who was a good friend of Säve, received no information on the runic inscription on the ivory horn from him, but instead from Söderberg three decades later.

The ivory horn is said to have come from the chapel of Sainte-Chapelle in Paris, as Mandelgren knew when he wrote to Säve. He refers, for instance, to a 1790 church publication which included a plate depicting the object with its runes. The latter were also identified as such in this publication, indicating that the runic character of this inscription was known in France as early as the late eighteenth century. Since Sainte-Chapelle is a royal chapel, the horn is believed to have been a gift from one of the medieval Norwegian kings to the French king at the end of the thirteenth or the beginning of the fourteenth century.

In his 1860 letter, Mandelgren also mentioned a second runic object in Paris, namely an ivory box recently sold by another antique dealer to an Englishman, who in turn was willing to sell it for less than 1000 francs. This is of course the renowned runic box commonly known as the Frank's (or Auzon) casket. In his later reply, Säve writes that he did not have the funds to buy the object but asked for photographs if they were not too expensive. It is unknown how the correspondence on this issue ended.

Efterskrift

Sedan denna artikel hade genomgått det sista korrekturet stötte jag (den 19 december 2025) av en tillfällighet på en källa som bekräftar mina förmodanden om bakgrunden till Erik Brates läsning och tolkning av personnamnet på hornet (s. 162 ovan). I det register över runinskrifter som ingår i hans samling finns under Gotland en lapp som visar att han har uppfattat Söderbergs I som en defekt **s**-runa av gotländsk typ (Erik Brates samling, F 2 "Runinskrifter, vol. 2", ATA, se fig. 3). Detta verkar vara det enda skälet till hans antagande om en gotländsk runinskrift. Det är oklart om Brate har känt till hornets utseende, men den sista raden i de stenografiska anteckningarna (som jag inte kan läsa) ser ut att kunna innehålla en hänvisning till Stephens utgåva.

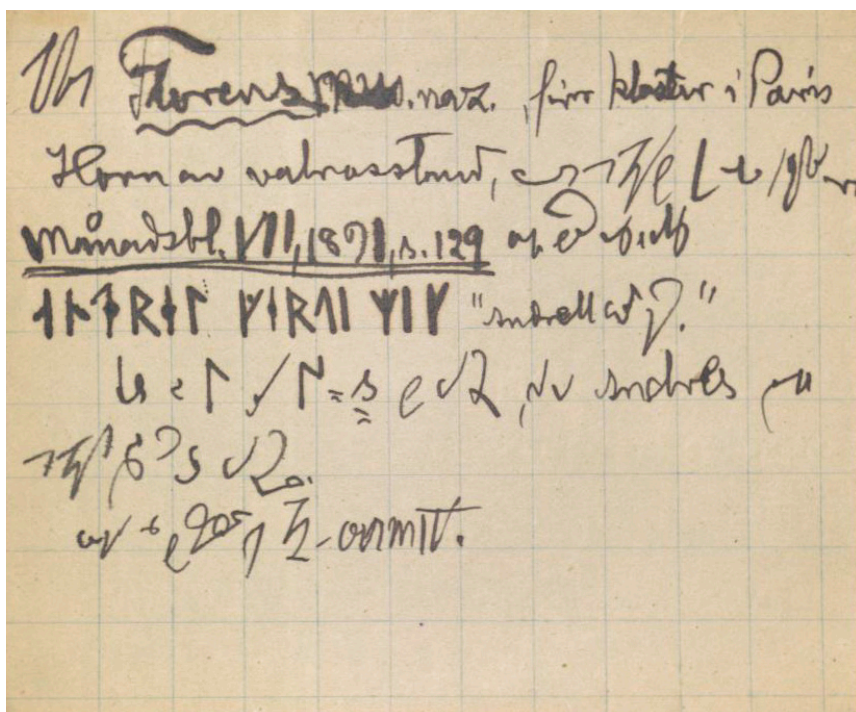

Fig. 3. Erik Brates anteckningar om inskriften på Gänge-Rolfs horn. Efter original i ATA.